

Rozdział I. Wymogi formalne pisma procesowego w sprawach rodzinnych

1. Sprawy rodzinne

Sprawy rodzinne obejmują swym zakresem szeroką problematykę stosunków rodzinnych i opiekuńczych z wyraźnym wyeksponowaniem małżeństwa, pokrewieństwa i opieki oraz kurateli zarówno w płaszczyźnie materialnej, jak i niematerialnej. Zgodnie z art. 1 KPC sprawy ze stosunków z zakresu prawa rodzinnego należą do spraw cywilnych, charakteryzujących się równorzędnością podmiotów. Tym samym definiując sprawy rodzinne, należy tego dokonać na podstawie dwóch kryteriów – materialnoprawnych oraz formalnych. Z materialnoprawnego punktu widzenia sprawami rodzinnymi będą sprawy, w których ochrona prawna jest przewidziana ze względu na stan prawny oraz prawa i obowiązki podmiotów stosunków prawnych o charakterze równorzędnym¹. W sensie procesowym sprawy rodzinne jako sprawy cywilne zostały przekazane do rozpoznania przez sądy powszechne. Do spraw rodzinnych z punktu widzenia formalnego zalicza się również sprawy:

- 1) z ustawy z 19.8.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego²;
- 2) z ustawy z 26.10.1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi³;
- 3) z ustawy z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego⁴;
- 4) z ustawy z 18.9.2018 r. o dokumentach paszportowych⁵;
- 5) z ustawy z 17.10.2008 r. o zmianie imienia i nazwiska⁶;
- 6) z ustawy z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich⁷;
- 7) z ustawy z 29.7.2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii⁸.

¹ D. Wetoszka, *Pozwy z prawa cywilnego na przykładach i wzorach*, Warszawa 2019, s. 1.

² T.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 1878.

³ T.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 2277.

⁴ T.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 2224.

⁵ T.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 1919.

⁶ T.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 10.

⁷ T.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 969.

⁸ T.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 852.

Co więcej, z uwagi na doniosłość społeczną i prawną oraz potrzebę zapewnienia szczególnej ochrony sądowej, niektóre sprawy rodzinne rozstrzygane są w postępowaniach odrębnych.

W literaturze wskazuje się, że sprawy cywilne z art. 1 KPC, a zatem również rodzinne, obejmują sprawy z powództwa o świadczenie, o ustalenie istnienia lub nieistnienia stosunku prawnego lub prawa oraz o ukształtowanie stosunku prawnego lub prawa¹.

Orzecznictwo:

Przesłanki objęcia roszczenia zgłoszonego w pozwie ochroną prawną w ramach postępowania cywilnego

O tym, czy sprawa oddana pod osąd jest sprawą cywilną decyduje przedmiot procesu, czyli dochodzone przed sądem roszczenie i przytoczony przez powoda stan faktyczny, obejmujący zdarzenia, z których wynikają konsekwencje cywilnoprawne (sprawa cywilna w znaczeniu materialnym).

(postanowienie SN z 20.3.2019 r., V CSK 655/17, Legalis)

2. Tryb postępowania w sprawach rodzinnych

Sprawy rodzinne mogą być rozpatrywane w dwóch głównych trybach postępowania rozpoznawczego przewidzianego przez Kodeks postępowania cywilnego, tj. w:

- 1) procesie oraz
- 2) postępowaniu nieprocesowym.

Oba tryby postępowania mają równorzędny charakter względem siebie, jednakże art. 13 § 1 KPC zakłada domniemanie drogi procesu cywilnego, podczas gdy postępowanie nieprocesowe wynika z normy szczególnej.

2.1. Tryb procesowy

W ramach trybu procesowego można wyróżnić sprawy toczące się na zasadach ogólnych, tj. na podstawie art. 15–424¹² KPC lub jako postępowanie odrębne. Jednakże o trybie postępowania decydować będzie powód oraz okoliczności faktyczne przez niego wskazane. Przykładowo, pozew o alimenty rozpoznawany będzie na zasadach ogólnych, podczas gdy w postępowaniu odrębnym toczyć się będą:

- 1) postępowanie w sprawach małżeńskich (art. 425–452 KPC);
- 2) postępowanie w sprawach ze stosunków między rodzicami a dziećmi (art. 453–458 KPC).

¹ A. Góra-Błaszczkowska (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, Legalis, komentarz do art. 1, uwaga 16.

2.1.1. Postępowanie w sprawach małżeńskich

Artykuł 425 KPC wyraźnie wskazuje zakres spraw małżeńskich, rozpoznawanych w postępowaniu odrębnym. Należą do nich sprawy o:

- 1) unieważnienie małżeństwa;
- 2) ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa;
- 3) rozwód;
- 4) separację na żądanie jednego z małżonków.

Uzasadnieniem dla ustanowienia odrębnego postępowania w sprawach małżeńskich jest doniosłość społeczna i prawna, a także konieczność zabezpieczenia szczególnej ochrony sądowej. Sprawy te niewątpliwie mają charakter osobisty i cechuje je niemożność dysponowania tymi prawami w pełnym zakresie¹. Ustawodawca wyłączył w tych sprawach swobodę dysponowania prawami stanu cywilnego, które nie mogą być przez strony swobodnie kształtowane i ustalane, co powoduje niewątpliwie ograniczenie zasady dyspozycyjności². Postępowanie odrębne ma charakter obligatoryjny dla małżeńskich spraw niemajątkowych, zatem nie mogą być one rozpoznawane i rozstrzygane w trybie zwykłym. Łączne rozpoznanie postępowań z art. 425 KPC z innymi sprawami jest możliwe wyjątkowo na podstawie art. 445 i 445¹ KPC.

Z uwagi na fakt, że przepisy art. 425–452 KPC nie regulują w sposób wyczerpujący całego toku postępowania w sprawach małżeńskich, wobec czego w wypadkach nieunormowanych tymi przepisami, na zasadzie art. 13 § 2 KPC mają zastosowanie przepisy ogólne prawa procesowego³.

Co do zasady, w sprawach o prawa stanu, KPC nie przewiduje interwencji ubocznej. Wyjątkiem jest postępowanie w sprawach o unieważnienie małżeństwa z powodu bigamii oraz pokrewieństwa pomiędzy małżonkami (art. 13 i 14 KRO) oraz w sprawach o ustalenie istnienia (nieistnienia) małżeństwa⁴.

2.1.1.1. Postępowanie w sprawie o unieważnienie małżeństwa

Materialnoprawne podstawy unieważnienia małżeństwa znajdują się w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, należą do nich:

- 1) nieukończenie przez jednego z małżonków 18. roku życia (art. 10 § 1 KRO);
- 2) całkowite ubezwłasnowolnienie (art. 11 § 1 KRO);
- 3) choroba psychiczna lub niedorozwój psychiczny (art. 12 § 1 KRO);
- 4) pozostawanie przez jedną ze stron w chwili zawierania małżeństwa w już zawartym uprzednio związku małżeńskim (art. 13 § 1 KRO);
- 5) stosunek pokrewieństwa względem drugiego małżonka: w linii prostej bez ograniczenia, w linii bocznej rozciągający się jedynie na rodzeństwo rodzone lub przyrodnie (art. 14 § 1 KRO);
- 6) stosunek powinowactwa w linii prostej – bez ograniczenia (art. 14 § 1 KRO);
- 7) powstały na skutek adopcji stosunek przysposabiającego i przysposobionego (art. 15 § 1 KRO);
- 8) złożenie przez pełnomocnika oświadczenia o zawarciu małżeństwa pomimo braku zezwolenia sądowego na złożenie w taki sposób oświadczenia o wstąpieniu w zwią-

¹ T. Ereciński, [w:] System PrProc, t. 2, Warszawa 1987, s. 486.

² B. Walaszek, Ustalenie ojcostwa małżeńskiego w polskim prawie rodzinnym, w prawie międzynarodowym prywatnym i procesowym, Kraków 1962, s. 150 i n.

³ D. Wetoszka, Pozwy..., s. 6.

⁴ E. Marszałkowska-Krześ, [w:] E. Marszałkowska-Krześ (red.), Kodeks, komentarz do art. 425, Nb 8; I. Koper, [w:] H. Dolecki (red.), T. Wiśniewski, Kodeks, komentarz do art. 20–22.

zek małżeński albo w sytuacji, gdy pełnomocnictwo było nieważne lub skutecznie odwołane (art. 16 § 1 KRO).

Ponadto, na zasadzie art. 15¹ § 1 KRO małżeństwo może być unieważnione, jeżeli oświadczenie o wstąpieniu w związek małżeński lub oświadczenie przewidziane w art. 1 § 2 KRO zostało złożone:

- 1) przez osobę, która z jakichkolwiek powodów znajdowała się w stanie wyłączającym świadome wyrażenie woli;
- 2) pod wpływem błędu co do tożsamości drugiej strony;
- 3) pod wpływem bezprawnej groźby drugiej strony lub osoby trzeciej, jeżeli z okoliczności wynika, że składający oświadczenie mógł się obawiać, iż jemu samemu lub innej osobie grozi poważne niebezpieczeństwo osobiste.

Nie można natomiast unieważnić małżeństwa, pomimo istnienia w chwili zawarcia małżeństwa przesłanek do jego unieważnienia z powodu:

- 1) braku przepisanego wieku, jeżeli małżonek przed wytoczeniem powództwa ten wiek osiągnął (art. 10 § 3 KRO), przy czym, jeżeli kobieta zaszła w ciążę, jej mąż nie może żądać unieważnienia małżeństwa z powodu braku przepisanego wieku (art. 10 § 4 KRO);
- 2) ubezwłasnowolnienia, jeżeli ubezwłasnowolnienie zostało uchylone (art. 11 § 3 KRO);
- 3) choroby psychicznej jednego z małżonków po ustaniu tej choroby (art. 12 § 3 KRO);
- 4) pozostawania przez jednego z małżonków w poprzednio zawartym związku małżeńskim, jeżeli poprzednie małżeństwo ustało lub zostało unieważnione, chyba że ustanie tego małżeństwa nastąpiło przez śmierć osoby, która zawarła ponowne małżeństwo pozostając w poprzednio zawartym związku małżeńskim (art. 13 § 3 KRO);
- 5) stosunku przysposobienia między małżonkami, jeżeli stosunek ten ustał (art. 15 § 3 KRO);
- 6) jeżeli małżonkowie podjęli wspólne pożycie, a brak było zezwolenia sądu na złożenie oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński przez pełnomocnika albo jeżeli pełnomocnictwo było nieważne lub skutecznie odwołane (art. 16 KRO).

Nie można natomiast żądać unieważnienia małżeństwa po upływie 6 miesięcy od ustania stanu wyłączającego świadome wyrażenie woli, od wykrycia błędu lub ustania obawy wywołanej groźbą – a w każdym wypadku określonym w art. 15¹ § 1 KRO – po upływie lat 3 od zawarcia małżeństwa. Podobnie nie można unieważnić małżeństwa, gdy zostało zawarte po udzieleniu zgody przez sąd na jego zawarcie.

Postępowanie o unieważnienie małżeństwa toczy się przed sądem okręgowym, w którego okręgu małżonkowie mieli ostatnie wspólne miejsce zamieszkania. Właściwym trybem jest tryb procesowy, postępowanie odrębne. Powództwo o unieważnienie małżeństwa może wytoczyć również prokurator (art. 448 KPC), jeśli zaś z pozwem wystąpiła strona, odpis pozwu doręcza się również prokuratorowi z powiadomieniem go o terminach rozpraw.

Do skutków unieważnienia małżeństwa w zakresie stosunku małżonków do wspólnych dzieci oraz w zakresie stosunków majątkowych pomiędzy stronami stosuje się odpowiednio przepisy o rozwodzie, przy czym małżonek, który zawarł małżeństwo w złej wierze, jest traktowany tak, jak małżonek winny rozkładu pożycia (art. 21 KRO).

Orzecznictwo:

Zawieszenie postępowania w sprawie o unieważnienie małżeństwa bigamicznego

Względny celowości uzasadniają zawieszenie na podstawie art. 177 § 1 pkt 1 KPC postępowania w sprawie o unieważnienie małżeństwa bigamicznego, jeżeli sąd nabierze uzasadnionego okolicznościami sprawy przekonania, że istnieją widoki na rozwiązanie po-

przedniego małżeństwa w toczącym się już procesie rozwodowym i – co się z tym wiąże – na konwalidację związku bigamicznego, który funkcjonuje zgodnie z podstawowymi założeniami Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego.

(postanowienie SN z 17.11.1981 r., I CZ 119/81, Legalis)

Skutki zmiany powództwa – zmiana powództwa o unieważnienie małżeństwa na powództwo o rozwód

Z mocy art. 193 § 1 KPC zmiana powództwa jest dopuszczalna tylko wtedy, gdy nie ma ona wpływu na właściwość sądu. Jeżeli zatem zmiana powództwa polega na tym, że powód występuje z nowym roszczeniem obok roszczenia pierwotnego i jeżeli sąd nie jest właściwy dla nowego roszczenia, przekazuje je do rozpoznania sądowi właściwemu, a sam rozpoznaje w dalszym ciągu roszczenie pierwotne. Inaczej ma się sprawa, w wypadku, gdy powód oświadcza, że występuje z nowym roszczeniem zamiast roszczenia pierwotnego, a sąd nie jest właściwy dla tego nowego roszczenia, oświadczenie powoda o zmianie powództwa może być uważane jedynie za równoznaczne z cofnięciem pozwu pierwotnego – naturalnie ze wszystkimi warunkami i skutkami wynikającymi z art. 203 KPC. Z mocy tego przepisu natomiast pozew może być cofnięty bez zezwolenia pozwanego tylko do rozpoczęcia rozprawy, a jeżeli z cofnięciem połączone jest zrzeczenie się roszczenia aż do wydania wyroku. Poza tym sąd może uznać cofnięcie pozwu za niedopuszczalne w przypadkach określonych w art. 203 § 4 KPC. Zmiana powództwa o unieważnienie małżeństwa na powództwo o rozwód jest niedopuszczalna. Dla pierwszego powództwa bowiem jest właściwy sąd wojewódzki, a dla drugiego sąd powiatowy.

(postanowienie SN z 14.5.1971 r., II CZ 46/71, Legalis)

2.1.1.2. Postępowanie o ustalenie istnienia/nieistnienia małżeństwa

Kodeks rodzinny i opiekuńczy przewiduje w art. 1 przesłanki zawarcia małżeństwa:

- 1) odmiennosc płci osób zamierzających zawrzeć związek małżeński;
- 2) złożenie przez mężczyznę i kobietę zgodnych oświadczeń, że wstępują ze sobą w związek małżeński (dotyczy również małżeństwa wyznaniowego – art. 1 § 2 KRO);
- 3) jednoczesna ich obecność w czasie składania oświadczeń woli;
- 4) złożenie tych oświadczeń przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego (w przypadku małżeństwa wyznaniowego – w obecności duchownego oraz sporządzenie aktu małżeństwa przez kierownika USC – art. 1 § 2 KRO).

Ustawodawca w art. 425 KPC odróżnia powództwa o ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa. Podstawą prawną obu powództw jest art. 189 KPC. W przypadku ustalenia istnienia małżeństwa, powód może twierdzić, że małżeństwo zostało zawarte, a nie sporządzono aktu małżeństwa lub druga sytuacja, w której powód kwestionuje skuteczność orzeczenia unieważniającego zawarte małżeństwo.

Inaczej jest w sprawie o ustalenie nieistnienia małżeństwa, bowiem powinno opierać się ono na twierdzeniu, że małżeństwo, co do którego akt małżeństwa został sporządzony, nie zostało skutecznie zawarte z powodu braku przesłanek wymaganych przez art. 1 KRO. Mogą wchodzić tutaj w grę następujące podstawy:

- 1) obie strony są jednej płci;
- 2) zgodne oświadczenie o wstąpieniu w związek małżeński złożyły nie strony, lecz inne do tego nieupoważnione osoby;
- 3) osoba, która przyjęła oświadczenie stron, nie była urzędnikiem stanu cywilnego/duchownym;

4) wymaganych oświadczeń nie złożono jednocześnie¹.

Warto jeszcze zwrócić uwagę na kwestię rozgraniczenia spraw o ustalenie nieistnienia małżeństwa, którego akt sporządzono ze spraw o unieważnienie tego aktu na zasadzie art. 39 PrASC². Otóż akt małżeństwa „stwierdza zdarzenie niezgodne z prawdą”, jeżeli sam fakt zawarcia małżeństwa jest nieprawdziwy, czyli jeżeli nieprawdą jest, jakoby osoby w nim wymienione złożyły oświadczenie o wstąpieniu w związek małżeński. A zatem ten, kto twierdzi, że fakt („zdarzenie” w znaczeniu ścisłym) jest nieprawdziwy, ma otwartą drogę postępowania o unieważnienie aktu małżeństwa. Droga ta jest w tym wypadku drogą jedyną. Natomiast powództwo o ustalenie, że małżeństwo nie zostało zawarte, jest aktualne tylko wtedy, gdy „zdarzenie” zarejestrowane w akcie małżeństwa nie zostało zawarte w rozumieniu art. 1 KRO. Jeżeli więc akt małżeństwa został sporządzony, to powództwo o ustalenie, że małżeństwo nie zostało zawarte, jest aktualne tylko wtedy, gdy – nie kwestionując prawdziwości samego „zdarzenia” zarejestrowanego w akcie – opiera się na twierdzeniu, że zachodził brak którejkolwiek z wymienionych w art. 1 KRO przesłanek skutecznego zawarcia małżeństwa (por. wyr. SN z 15.2.1963 r., II CR 527/62, *Legalis* z glosą W.Ś., OSP 1964, z. 9, poz. 183 i z glosą J. Litwina, PiP 1964, z. 5–6, s. 939)³.

Postępowanie o unieważnienie małżeństwa toczy się przed sądem okręgowym, w którego okręgu małżonkowie mieli ostatnie wspólne miejsce zamieszkania, w trybie procesowym, w postępowaniu odrębnym. W sprawach o ustalenie istnienia/nieistnienia małżeństwa odpis pozwu doręcza się również prokuratorowi z powiadomieniem go o terminach rozpraw.

W następstwie niezachowania przesłanek określonych w KRO małżeństwo nie zostaje zawarte, nawet pomimo sporządzenia aktu małżeństwa, który podlega uchynieniu w związku z wydaniem wyroku stwierdzającego nieważność małżeństwa (art. 2 KRO).

Konsekwencją uprawomocnienia się wyroku stwierdzającego nieistnienie małżeństwa jest traktowanie małżonków jako osób, które nigdy nie pozostawały w związku małżeńskim.

Orzecznictwo:

Powództwo o ustalenie nieistnienia małżeństwa powinno opierać się na twierdzeniu, że małżeństwo, co do którego akt małżeństwa został sporządzony, nie zostało zawarte z powodu braku przesłanek wymaganych przez art. 1 KRO. Dlatego z reguły brak jest interesu prawnego do wytoczenia powództwa o nieistnienie małżeństwa, jeżeli niesporne jest między stronami, że aktu małżeństwa nigdy nie sporządzono.

(orzeczenie SN z 14.4.1955 r., II CR 176/54, *Legalis*)

Rozgraniczenie drogi procesu cywilnego i postępowania nieprocesowego (w tym trybie rozpatrywane są sprawy o unieważnienie aktu stanu cywilnego) powinno następować według założenia, że o tym, czy w konkretnej sprawie stosuje się przepisy o procesie, czy o postępowaniu nieprocesowym decyduje przyczyna wpisania do aktu stanu cywilne-

¹ A. Marciniak, K. Piasecki (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, Warszawa 2016, komentarz do art. 425, uwaga 6.

² T.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 2224.

³ A. Zieliński (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, Warszawa 2017, komentarz do art. 425, uwaga 5.

go danych niezgodnych z prawdą. Jeżeli wpisu dokonano na podstawie dokumentu stanowiącego dowód zdarzenia, które normalnie stanowi podstawę wpisu, lecz to właśnie zdarzenie – jego istnienie lub treść – jest kwestionowane, to wówczas mamy do czynienia ze sporem o prawo stanu, podlegającym rozpoznaniu w trybie procesu. Jeżeli natomiast wpisu dokonano bez żadnej podstawy, lecz tylko na skutek pomyłki czy wprowadzenia w błąd urzędnika, w rachubę wchodzi sprostowanie lub unieważnienie aktu stanu cywilnego.

(wyrok SN z 2.12.2004 r., V CK 323/04, *Legalis*)

2.1.1.3. Postępowanie o rozwód

Postępowanie w sprawie o rozwiązanie małżeństwa przez rozwód będzie przedmiotem szczegółowej analizy Rozdziału II. Poniżej zostanie omówionych kilka podstawowych kwestii dotyczących tego postępowania.

Materiałnoprawną przesłanką pozwu o rozwód jest łączne występowanie zupełnego i trwałego rozkładu pożycia małżeńskiego stosownie do brzmienia art. 56 § 1 KRO. Przesłanka ta ma charakter bezwzględny, a ustawa nie przewiduje od niej żadnych wyjątków. Brak jest legalnej definicji „pożycia małżeńskiego”, ani tym bardziej „rozkładu pożycia małżeńskiego”. W utrwalonej przed judykaturę koncepcji „wspólne pożycie w rozumieniu art. 23 KRO polega na duchowej, fizycznej oraz gospodarczej więzi małżonków, stanowiącej cel małżeństwa i umożliwiającej realizację jego podstawowych zadań”¹. Tym samym rozkład pożycia małżeńskiego przejawiać się będzie ustaniem więzi uczuciowej, fizycznej (intymnej) oraz gospodarczej. W doktrynie wskazuje się, że jeśli nawet przy zupełnym rozpadzie więzi duchowej i fizycznej pozostały pewne elementy więzi gospodarczej, rozkład pożycia można zostać uznany za zupełny, gdy np. małżonkowie wspólnie zamieszkują, co jest spowodowane szczególnymi okolicznościami. Jednakże nawet sporadyczne stosunki fizyczne pomiędzy małżonkami, co do zasady, wskazywać będą na niezupełny rozkład pożycia. Do uznania trwałości rozkładu pożycia wystarcza ocena okoliczności danej sprawy, z której wynika, że powrót małżonków do siebie nie jest możliwy. Ocena taka może nastąpić jednak dopiero po upływie pewnego czasu od ich rozstania². Ustawa nie przewiduje obowiązku zachowania terminu pomiędzy rozstaniem małżonków a złożeniem pozwu o rozwód. Jednakże w praktyce sądowej uznaje się, że zupełny i trwały rozkład pożycia następuje po kilku miesiącach od rozstania, najczęściej terminem granicznym, chociaż nieuregulowanym ustawowo, jest okres 6 miesięcy.

W niektórych przypadkach, pomimo zupełnego i trwałego rozkładu pożycia, sąd nie może orzec rozwodu, jeżeli:

- 1) na skutek rozwodu miałyby ucierpieć dobro wspólnych małoletnich dzieci stron;
- 2) z innych względów orzeczenie rozwodu byłoby sprzeczne z zasadami współżycia społecznego;
- 3) rozwodu żąda małżonek wyłącznie winny rozkładu pożycia (chyba, że drugi małżonek wyraził zgodę na rozwód albo że jego odmowa wyrażenia zgody na rozwód jest w danych okolicznościach sprzeczna z zasadami współżycia społecznego).

Sąd orzekając rozwód wskazuje, zgodnie z art. 57 § 1 KRO, czy i który z małżonków ponosi winę rozkładu pożycia. Celem orzeczenia winy, sąd powinien ustalić, że któryś z małżonków naruszył (umyślnie lub nieumyślnie) podstawowe obowiązki małżeńskie wynikające z art. 23 KRO. Rozstrzygając o winie, sąd może orzec, że:

¹ Wyr. SN z 22.10.1999 r., III CKN 386/98, *Legalis*.

² H. Haak, A. Haak-Trzyskawska, *Pisma procesowe w sprawach rodzinnych*, Warszawa 2019, s. 171.

- 1) oboje małżonkowie nie są winni rozkładu pożycia;
- 2) jedno z małżonków jest winne rozkładu pożycia;
- 3) oboje małżonkowie są winni.

Orzeczenie o winie daje podstawę małżonkowi niewinnemu rozkładowi pożycia możliwość wystąpienia o alimenty po spełnieniu przez niego przesłanek z art. 60 KRO. Na zgodny wniosek stron, sąd może również odstąpić od orzekania o winie małżonków w rozkładzie pożycia (art. 57 § 2 KRO). W takim przypadku następują skutki, jak gdyby żaden z małżonków nie ponosił winy za rozkład pożycia.

W wyroku orzekającym rozwód, sąd rozstrzyga również inne kwestie, które były wnioskowane przez strony lub z urzędu. Z urzędu sąd orzeka o:

- 1) władzy rodzicielskiej nad wspólnymi małoletnimi dziećmi stron;
- 2) kontaktach rodziców z dziećmi (jedynie na zgodny wniosek stron sąd nie orzeka o kontaktach z dziećmi);
- 3) wysokości, w jakiej każdy z małżonków jest zobowiązany do ponoszenia kosztów utrzymania i wychowania małoletnich dzieci stron;
- 4) sposobie korzystania przez rozwiedzionych małżonków ze wspólnie zajmowanego mieszkania przez czas wspólnego zamieszkiwania;
- 5) winie w rozkładzie pożycia (chyba, że na wspólny wniosek stron, sąd zaniecha orzekania o winie).

Na wniosek strony, sąd może orzec ponadto:

- 1) eksmisję małżonka, który swoim nagannym postępowaniem uniemożliwia wspólne zamieszkiwanie;
- 2) o podziale wspólnego mieszkania, jeżeli jest to możliwe – na zgodny wniosek obu stron;
- 3) o przyznaniu mieszkania jednemu z małżonków, jeżeli drugi małżonek wyraża zgodę na jego opuszczenie bez dostarczenia lokalu zamiennego i pomieszczenia zastępczego, a przyznanie mieszkania jednemu z małżonków jest możliwe;
- 4) o dokonaniu podziału majątku wspólnego, jeżeli przeprowadzenie tego podziału nie spowoduje rażącej zwłoki w postępowaniu;
- 5) o obowiązku dostarczenia jednemu z małżonków środków utrzymania przez drugiego małżonka.

Wszczęcie postępowania w sprawie o rozwód wyklucza złożenie wniosku o separację (art. 439 § 2 KPC). Również w czasie trwania postępowania rozwodowego, nie może zostać wszczęte postępowanie o alimenty na rzecz małoletnich dzieci, bowiem postępowanie w sprawie o rozwód konsumuje inne postępowania. Natomiast postępowanie o alimenty wszczęte przed postępowaniem rozwodowym, ulega zawieszeniu. Podobnie rzecz przedstawia się w przypadku postępowania dotyczącego władzy rodzicielskiej lub kontaktów z małoletnimi dziećmi stron.

Orzecznictwo:

Nakaz opróżnienia i opuszczenia lokalu w wyroku orzekającym rozwód

1. Sprawa o rozwód nie ma charakteru sprawy o opróżnienie lokalu.
2. Kognicja sądu orzekającego w sprawie rozwodowej została rozszerzona na objęcie wyrokiem rozwodowym również rozstrzygnięcia o wspólnym mieszkaniu stron, zajmowanym przez nich niezależnie od posiadanego tytułu oraz na orzeczenie – na żądanie małżonka – eksmisji współmałżonka, jednakże sprawa nie nabiera przez to charakteru sprawy o opróżnienie lokalu.

(wyrok SN z 26.3.2003 r., II CK 91/02, Legalis)

Zaskarżenie wyroku rozwodowego a zakaz *reformationis in peius*

W razie zaskarżenia przez jedną tylko stronę wyroku rozwodowego w zakresie dotyczącym winy rozkładu pożycia małżeńskiego (art. 57 § 1 KRO), sąd drugiej instancji nie jest związany zakazem *reformationis in peius* (art. 384 KPC) i może orzec w tym przedmiocie z urzędu także na niekorzyść strony skarżącej.

(wyrok SN z 19.1.2005 r., V CK 364/04, Legalis)

Niezaskarżalność decyzji sądu odmawiającej orzekania o podziale majątku w toku sprawy o rozwód lub separację

Zgodnie z art. 58 § 3 KRO w sprawie o rozwód, czy też w sprawie o separację w zw. z art. 61¹ § 1 KRO, na mocy którego przy orzekaniu separacji stosuje się przepisy art. 58 KRO, na wniosek jednego z małżonków sąd może w wyroku dokonać podziału majątku wspólnego, jeżeli przeprowadzenie tego podziału nie spowoduje nadmiernej zwłoki w postępowaniu. Tak więc kwestia objęcia tego wniosku rozpoznaniem pozostaje w dyskrecjonalnej kompetencji sądu w sprawie o rozwód, czy też o separację, a decyzja o pozostawieniu tego wniosku bez rozpoznania jest niezaskarżalna, zaś wniesiony środek zaskarżenia od takiego rozstrzygnięcia podlega odrzuceniu na mocy art. 370 KPC jako niedopuszczalny.

(postanowienie SA w Krakowie z 9.2.2018 r., I ACa 1043/17, Legalis)

Warunki przeprowadzenia w wyroku rozwodowym podziału majątku wspólnego

Przeprowadzenie w wyroku rozwodowym podziału majątku wspólnego stron nie powoduje nadmiernej zwłoki postępowania nie tylko wtedy, gdy między stronami nie ma sporu co do składu i sposobu podziału tego majątku, lecz także wtedy, gdy wyjaśnienie spornych między stronami okoliczności bądź też takich okoliczności, które sąd obowiązany jest ustalić z urzędu, wymaga przeprowadzenia postępowania dowodowego w ograniczonym przedmiotowo i czasowo zakresie. Decyzję co do pozostawienia bez rozpoznania wniosku strony o dokonanie podziału majątku wspólnego w wypadku, gdy przeprowadzenie takiego podziału powodowałoby nadmierną zwłokę w postępowaniu, zamieszcza sąd – stosownie do okoliczności – albo w odrębnym postanowieniu, wydanym w toku postępowania o rozwód, albo w sentencji wyroku rozwodowego. Nie podlega ona odrębnemu zaskarżeniu.

(postanowienie SN z 16.6.2016 r., V CZ 25/16, Legalis)

2.1.1.4. Postępowanie w sprawie o separację na żądanie jednego z małżonków

Separacja jest sformalizowaną instytucją prawną. W przeciwieństwie do rozwodu nie powoduje ustania małżeństwa, pozwala jednak małżonkom na uregulowanie wielu kwestii majątkowych i osobistych w ramach jednego postępowania. W literaturze wskazuje się następujące funkcje separacji:

- 1) legalizacja i zorganizowanie separacji faktycznej małżonków;
- 2) sugorąt rozwodu;
- 3) umożliwienie pojednania się małżonków;
- 4) etap poprzedzający rozwód¹.

Przesłanką orzeczenia separacji jest zupełny, lecz nie trwały rozkład pożycia między małżonkami. Brak trwałości w rozkładzie pożycia związany jest z restytucyjną funkcją

¹ J. Panowicz-Lipska, Skutki prawne separacji faktycznej, Poznań 1991, s. 25–26, 31–38.

separacji¹. Istotą separacji jest zniesienie w sformalizowanym postępowaniu sądowym obowiązku wspólnego życia małżonków, bez naruszenia węzła małżeńskiego².

Przesłankami negatywnymi separacji są:

- 1) jeżeli wskutek separacji miałyby ucierpieć dobro wspólnych małoletnich dzieci;
- 2) inne względy przemawiają za tym, że orzeczenie separacji byłoby sprzeczne z zasadami współżycia społecznego.

Postępowanie w sprawie o separację może toczyć się w trybie procesowym albo nieprocesowym. Tryb procesowy jest zasadą, podczas gdy dla wydania orzeczenia w trybie nieprocesowym niezbędne jest zgodne żądanie małżonków, którzy nie mają wspólnych małoletnich dzieci.

Wydając orzeczenie o separacji, sąd z urzędu może rozstrzygnąć o sposobie korzystania przez małżonków ze wspólnie zajmowanego mieszkania przez okres wspólnego w nim zamieszkiwania. Ponadto, na wniosek jednego z małżonków, sąd może orzec o:

- 1) podziale wspólnego mieszkania, jeżeli podział jest możliwy (na zgodny wniosek stron);
- 2) przyznaniu mieszkania jednemu z małżonków, jeżeli drugi z nich wyraża zgodę na opuszczenie mieszkania bez dostarczenia lokalu zamiennego i pomieszczenia zastępczego, a przyznanie mieszkania jednemu z małżonków jest możliwe;
- 3) dokonaniu podziału majątku wspólnego, jeżeli przeprowadzenie tego podziału nie spowoduje nadmiernej zwłoki w postępowaniu³.

Konsekwencją orzeczenia separacji jest powstanie przymusowego małżeńskiego ustroju rozdzielności majątkowej (art. 54 § 1 KRO), który ma skutek wobec osób trzecich (art. 435 § 1 KPC), niezależnie od ich wiedzy o orzeczeniu separacji (art. 47¹ KRO).

Orzekanie separacji należy do właściwości sądów okręgowych. Od orzeczenia wydanego w I instancji przysługuje apelacja do sądu odwoławczego. Natomiast skarga kasacyjna jest niedopuszczalna.

Orzecznictwo:

Wyrok lub postanowienie orzekające separację mają charakter konstytutywny.

(wyrok SN z 18.3.2015 r., I UK 283/14, *Legalis*)

Separacja jako ważny powód uzasadniający ustanowienie rozdzielności majątkowej

„Ważnym powodem” w rozumieniu art. 52 § 1 KRO nie jest każda postać (przejaw) separacji faktycznej małżonków, lecz tylko taka, która zarazem uniemożliwia im lub znacznie utrudnia współdziałanie w zarządzie ich majątkiem wspólnym.

(wyrok SN z 13.1.2000 r., II CKN 1070/98, *Legalis*)

Separacja jako ważny powód zniesienia wspólności majątkowej

Przesłanki separacji (art. 61[1] § 1 KRO) potwierdzają trafność kierunku orzecznictwa koncentrującego się przy ustalaniu i wykładni ważnych powodów (art. 52 § 1 KRO) na sferze stosunków prawnomajątkowych małżonków.

(wyrok SN z 17.12.1999 r., III CKN 506/98, *Legalis*)

¹ K. Osajda, Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, Warszawa 2019, komentarz do art. 61¹, uwaga 1.

² J. Panowicz-Lipska, [w:] System PrPryw, t. 11, Warszawa 2014, s. 877, Nb 3.

³ H. Haak, A. Haak-Trzyska, Pisma procesowe..., s. 205–206.

Orzeczenie w zakresie korzystania ze wspólnego mieszkania w trakcie sprawy o rozwód

Dopóki małżeństwo istnieje, orzeczenia w zakresie korzystania ze wspólnego mieszkania mogą być wydawane w ramach rozstrzygnięcia sporu wynikłego ze współposiadania (art. 199 i n. KC) bądź przez sąd rodzinny na podstawie art. 24 KRO.

(postanowienie SA w Krakowie z 23.8.2016 r., I ACz 1319/16, Legalis)

2.1.2. Postępowanie w sprawach ze stosunków między rodzicami a dziećmi

Przepisy art. 453–458 KPC mają zastosowanie do spraw o:

- 1) ustalenie macierzyństwa;
- 2) ustalenie ojcostwa;
- 3) zaprzeczenie macierzyństwa;
- 4) zaprzeczenie ojcostwa;
- 5) ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa;
- 6) rozwiązanie przysposobienia (sprawy o nawiązanie stosunku przysposobienia należą do postępowania nieprocesowego).

Odrębności postępowania w sprawach ze stosunków między rodzicami a dziećmi dotyczą prokuratora, który może wytoczyć samodzielne powództwo prokuratora w sprawach określonych w art. 454 KPC. W pozostałym zakresie zastosowanie mają ogólne przepisy KPC¹.

2.1.2.1. Postępowanie w sprawie o ustalenie macierzyństwa

Zgodnie z art. 61⁹ KRO matką prawną dziecka jest kobieta, która je urodziła. Za matkę prawną uznaje się również „matkę zastępczą”, czyli kobietę, w której organizmie rozwija się i dojrzewa wszczepiony płód. Pochodzenie dziecka pozamałżeńskiego ustala się, stosownie do brzmienia art. 2 europejskiej Konwencji o statusie prawnym dziecka pozamałżeńskiego, sporządzonej w Strasburgu 15.10.1975 r.², wyłącznie na podstawie aktu urodzenia. Kobieta, która urodziła dziecko jest wpisana w akcie urodzenia jako matka dziecka. Wobec czego na zasadzie art. 3 PrASC – taki akt urodzenia stanowi wyłączny dowód zdarzenia w nim stwierdzonego, zaś niezgodność aktu stanu cywilnego z prawdą może zostać udowodniona wyłącznie w postępowaniu sądowym.

Jeżeli w akcie urodzenia jest wpisana jako matka kobieta, która dziecka nie urodziła, można żądać zaprzeczenia macierzyństwa (art. 61¹² § 1 KRO). Jeśli macierzyństwo kobiety wpisanej w akcie urodzenia dziecka jako jego matka zostało zaprzeczone, można żądać ustalenia macierzyństwa (art. 61¹⁰ § 1 KRO).

Sądem właściwym do orzekania w sprawach o ustalenie macierzyństwa jest sąd rejonowy. Od orzeczenia wydanego w I instancji przysługuje apelacja do sądu odwoławczego. Od prawomocnego wyroku sądu okręgowego przysługuje skarga kasacyjna do Sądu Najwyższego.

¹ D. Wetoszka, Pozwy..., s. 6.

² Dz.U. z 1999 r. Nr 97, poz. 888.

2.1.2.2. Postępowanie w sprawie o ustalenie ojcostwa

Kodeks rodzinny i opiekuńczy przewiduje trzy sposoby ustalenia ojcostwa:

- 1) ustalenie *ex lege* przez domniemanie pochodzenia dziecka od męża matki (art. 62 KRO);
- 2) ustalenie poprzez uznanie ojcostwa (art. 72 § 1 KRO);
- 3) ustalenie na podstawie orzeczenia sądu (art. 72 § 1 KRO).

Wszystkie powyższe sposoby ustalenia ojcostwa łączy oparcie go na macierzyństwie określonej kobiety. W przypadku gdy nie zachodzi domniemanie pochodzenia dziecka od męża matki, możliwe jest ustalenie ojcostwa poprzez uznanie ojcostwa albo na podstawie orzeczenia sądu. Natomiast domniemanie pochodzenia dziecka od męża matki nie zachodzi tu z tego powodu, że:

- 1) nigdy nie zachodziło domniemanie, iż ojcem dziecka jest mąż jego matki, albo
- 2) domniemanie pochodzenia dziecka od męża matki zostało wzruszone prawomocnym wyrokiem¹.

W literaturze podkreśla się materialnoprawny związek pomiędzy ustaleniem ojcostwa a macierzyństwem. Nie jest bowiem możliwe ustalenie ojcostwa bez uprzedniego ustalenia macierzyństwa, gdyż ustalenie macierzyństwa jest materialnoprawną przesłanką ustalenia ojcostwa². Ponadto, zaprzeczenie macierzyństwa automatycznie eliminuje ojcostwo mężczyzny związane z zaprzeczonym macierzyństwem³.

Uznanie dziecka ma charakter deklaratoryjny i działa wstecz, co wynika właśnie z deklaratoryjnego charakteru uznania. Skutki uznania (*ex tunc*) rozciągają się jedynie na stosunki rodzinnoprawne między uznanym a uznającym. Dziecko uznane od chwili urodzenia uzyskuje w sferze praw stanu, z mocą wsteczną, status prawny dziecka chroniony przez prawo. Z chwilą uznania dziecko otrzymuje uprawnienia do środków utrzymania, alimentów, świadczeń z ubezpieczenia społecznego itp.⁴

W razie sądowego ustalenia ojcostwa, obowiązkiem sądu jest nadanie nazwiska dziecku w wyroku ustalającym ojcostwo. Podkreślenia wymaga fakt, że ojcu dziecka, którego ojcostwo zostało ustalone w drodze wyroku, przysługiwać będzie władza rodzicielska nad dzieckiem. Jednakże na zasadzie art. 93 § 2 KRO władza ta może zostać zawieszona, ograniczona lub nawet sąd może pozbawić władzy rodzicielskiej ojca, którego ojcostwo zostało ustalone.

Sądem właściwym do orzekania w sprawach o ustalenie ojcostwa jest sąd rejonowy. Od orzeczenia wydanego w I instancji przysługuje apelacja do sądu odwoławczego. Od prawomocnego wyroku sądu okręgowego przysługuje skarga kasacyjna do Sądu Najwyższego.

¹ H. Haak, A. Haak-Trzuskawska, Pokrewieństwo i powinowactwo (pochodzenie dziecka, stosunki między rodzicami a dziećmi, przysposobienie). Komentarz do art. 61(7)–127 KRO oraz związanych z nimi regulacji KPC (art. 453–458, 579–589), Warszawa 2019, komentarz do art. 72.

² J. Ignatowicz, [w:] B. Dobrzański, J. Ignatowicz, Komentarz KRO, Warszawa 1975, s. 399.

³ K. Osajda, Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz, Warszawa 2019, komentarz do art. 72, uwa-
ga 4–7.

⁴ Wyr. WSA w Warszawie z 13.5.2004 r., II SA/Wa 77/04, Legalis.

Orzecznictwo:

Warunki uznania dziecka bądź ustalenia ojcostwa na mocy orzeczenia sądu

Uznanie dziecka bądź ustalenie ojcostwa na mocy orzeczenia sądu, może nastąpić tylko wtedy, gdy nie zachodzi domniemanie, że ojcem dziecka jest mąż matki.

(wyrok SN z 19.4.1978 r., III CRN 56/78, Legalis)

Konsekwencje uznania dziecka

Uznanie dziecka w rozumieniu art. 72 KRO jest nie tylko aktem wiedzy, lecz także aktem woli, świadomie powziętej i wyrażonej w celu wywołania określonego skutku, tj. ustalenia ojcostwa.

(wyrok SN z 24.2.1972 r., III CRN 545/71, Legalis)

2.1.2.3. Postępowanie w sprawie o zaprzeczenie macierzyństwa

Przesłanką żądania zaprzeczenia macierzyństwa jest wyłącznie okoliczność, że w akcie urodzenia dziecka jest wpisana matka, której macierzyństwo jest kwestionowane. Tym samym nie jest możliwe żądanie zaprzeczenia macierzyństwa wobec matki zastępczej. Powództwo o zaprzeczenie macierzyństwa jest powództwem o ukształtowanie stosunku prawnego. Kodeks rodzinny i opiekuńczy przewiduje krąg osób posiadających legitymację czynną do wytoczenia tego powództwa, a mianowicie:

- 1) kobieta wpisana w akcie urodzenia dziecka jako jego matka;
- 2) dziecko;
- 3) matka biologiczna dziecka;
- 4) mężczyzna, którego ojcostwo zostało ustalone z uwzględnieniem macierzyństwa kobiety wpisanej w akcie urodzenia dziecka jako jego matka;
- 5) prokurator.

Przesłanką uwzględnienia powództwa o zaprzeczenie macierzyństwa jest ustalenie, że kobieta wpisana w akcie urodzenia dziecka jako jego matka nie jest matką biologiczną dziecka.

Skutki prawne, jakie wywołuje prawomocny wyrok zaprzeczający macierzyństwo, można podzielić na:

- 1) skutki odnoszące się do stosunku prawnego macierzyństwa;
- 2) skutki w zakresie ojcostwa;
- 3) skutki w zakresie władzy rodzicielskiej, stosunków alimentacyjnych i dziedziczenia;
- 4) skutki dotyczące nazwiska dziecka;
- 5) skutki dotyczące aktu urodzenia dziecka¹.

Sądem właściwym do orzekania w sprawach o zaprzeczenie macierzyństwa jest sąd rejonowy. Od orzeczenia wydanego w I instancji przysługuje apelacja do sądu odwoławczego. Od prawomocnego wyroku sądu okręgowego przysługuje skarga kasacyjna do Sądu Najwyższego.

2.1.2.4. Postępowanie w sprawie o zaprzeczenie ojcostwa

Przesłanki powództwa o zaprzeczenie ojcostwa dotyczą domniemań prawnych przewidzianych w art. 62 KRO, a mianowicie:

¹ K. Pietrzykowski, Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz, Warszawa 2018, komentarz do art. 62, uwaga 26.

- 1) pochodzenia dziecka od męża matki, jeżeli dziecko urodziło się w czasie trwania małżeństwa albo przed upływem 300 dni od jego ustania lub unieważnienia;
- 2) pochodzenia dziecka od drugiego męża matki, jeżeli dziecko urodziło się przed upływem 300 dni od ustania lub unieważnienia małżeństwa, lecz po zawarciu przez matkę drugiego małżeństwa.

Zaprzeczenie ojcostwa następuje przez wykazanie, że mąż matki nie jest ojcem dziecka. Obalenie domniemania z art. 62 KRO następuje poprzez wykazanie na podstawie wszystkich dostępnych w procedurze cywilnej metod dowodowych, w tym poprzez badanie DNA.

Legitymowani czynnie do wystąpienia z pozwem o zaprzeczenie ojcostwa są:

- 1) mąż matki (który musi wystąpić z pozwem o zaprzeczenie ojcostwa w ciągu roku od dnia, w którym dowiedział się, że dziecko od niego nie pochodzi, nie później jednak niż do dnia osiągnięcia przez dziecko pełnoletności) – przeciwko dziecku i matce;
- 2) przedstawiciel ustawowy ubezwłasnowolnionego całkowicie męża matki, w terminie roku od dnia ustanowienia przedstawiciela ustawowego, a jeżeli przedstawiciel ustawowy dowiedział się, że dziecko nie pochodzi od męża matki, po upływie tego terminu – rok od dnia, w którym dowiedział się o tej okoliczności – przeciwko dziecku i matce;
- 3) matka dziecka w terminie roku od dnia, w którym dowiedziała się, że dziecko od niego nie pochodzi, nie później jednak niż do dnia osiągnięcia przez dziecko pełnoletności – przeciwko mężowi i dziecku;
- 4) dziecko – przeciwko matce oraz mężowi swojej matki;
- 5) prokurator (jeżeli dziecko zmarło przed osiągnięciem pełnoletności, prokurator może wytoczyć powództwo o zaprzeczenie ojcostwa do dnia, w którym dziecko osiągnęłoby pełnoletność; wytoczenie przez prokuratora powództwa o zaprzeczenie ojcostwa nie jest dopuszczalne, jeżeli dziecko zmarło po osiągnięciu pełnoletności) – przeciwko matce, dziecku i mężowi matki.

Nie jest możliwe skuteczne wytoczenie powództwa o zaprzeczenie ojcostwa dziecka jeszcze nienarodzonego.

K. Pietrzykowski dzieli skutki prawne, wywoływane przez prawomocny wyrok zaprzeczający ojcostwu:

- 1) w zakresie stosunku prawnego ojcostwa;
- 2) w zakresie władzy rodzicielskiej, stosunków alimentacyjnych i dziedziczenia;
- 3) dotyczące nazwiska dziecka;
- 4) dotyczące miejsca zamieszkania;
- 5) dotyczące aktu urodzenia dziecka¹.

Sądem właściwym do orzekania w sprawach o zaprzeczenie ojcostwa jest sąd rejonowy. Od orzeczenia wydanego w I instancji przysługuje apelacja do sądu odwoławczego. Od prawomocnego wyroku sądu okręgowego przysługuje skarga kasacyjna do Sądu Najwyższego.

Orzecznictwo:

Domniemania w procesie o zaprzeczenie ojcostwa w wypadku niemożności przeprowadzenia dowodu z badania DNA

W procesie o zaprzeczenie ojcostwa, w którym dowód z badania DNA nie może być przeprowadzony, bo matka nie zgadza się na pobranie krwi swojej i dziecka, domniemanie wywiedzione na podstawie art. 233 § 2 KPC mogłoby stać się przesłanką obalenia do-

¹ K. Pietrzykowski, Kodeks rodzinny..., komentarz do art. 62, uwaga 26.

mnienia wynikającego z art. 62 § 1 KRO, gdyby uzasadniało jednocześnie wniosek, że ojcostwo innego mężczyzny jest bardziej prawdopodobne.

(wyrok SN z 19.10.2011 r., II CSK 87/11, Legalis)

Odmowa zgody na przeprowadzenie badań DNA w procesie o ustalenie ojcostwa

Przeszkoda w postaci niemożności przeprowadzenia dowodu z badań DNA w celu ustalenia pochodzenia dziecka nie przesądza automatycznie ani o pozytywnym, ani o negatywnym wyniku sprawy o zaprzeczenie ojcostwa. Uwzględnienie tego powództwa może mieć miejsce wówczas, gdy zgodnie z art. 67 KRO powód wykaże, iż nie jest ojcem dziecka. Uwzględnienie powództwa nie może więc nastąpić wówczas, gdy sąd po przeprowadzeniu postępowania dowodowego nie ma przekonania, iż kwestionujący swoje ojcostwo mąż matki nie jest ojcem dziecka, a wniosek ten wyprowadza jedynie ze względu na negatywną ocenę postawy procesowej pozwanej matki dziecka, która odmówiła zgody na przeprowadzenie badań genetycznych dotyczących ustalenia pochodzenia dziecka. Wyłączenie ojcostwa męża matki musi bowiem wynikać z całą pewnością.

(wyrok SN z 13.2.2014 r., V CSK 151/13, Legalis)

2.1.2.5. Postępowanie w sprawie o ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa

Ustalenie ojcostwa może nastąpić poprzez uznanie dziecka przez biologicznego ojca lub na mocy orzeczenia sądowego (art. 72 § 1 KRO). Uznanie dziecka następuje poprzez złożenie przez mężczyznę, od którego dziecko pochodzi, oświadczenia, że jest ojcem dziecka przed:

- 1) kierownikiem USC oraz potwierdzenia tej okoliczności przez matkę dziecka jednocześnie albo w ciągu 3 miesięcy od dnia oświadczenia mężczyzny, że ojcem dziecka jest ten mężczyzna;
- 2) notariuszem, wójtem (burmistrzem, prezydentem miasta), starostą, marszałkiem województwa, sekretarzem powiatu albo gminy – w razie niebezpieczeństwa grożącego bezpośrednio życiu matki dziecka lub mężczyzny, od którego dziecko pochodzi;
- 3) sądem opiekuńczym, a za granicą również przed polskim konsulem lub osobą wyznaczoną do wykonywania funkcji konsula, jeżeli uznanie dotyczy dziecka, którego oboje rodzice albo jedno z nich są obywatelami polskim.

Jednakże nie jest możliwe uznanie ojcostwa, jeżeli toczy się sprawa o ustalenie ojcostwa.

Legitymację czynną do wystąpienia z powództwem o ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa mają:

- 1) mężczyzna, który uznał dziecko w terminie roku od dnia, w którym dowiedział się, że dziecko od niego nie pochodzi – przeciwko dziecku i matce;
- 2) matka dziecka, która potwierdziła ojcostwo – przeciwko dziecku i mężczyźnie, który uznał ojcostwo;
- 3) dziecko po osiągnięciu pełnoletności w ciągu roku od dnia, w którym dowiedziało się, że nie pochodzi od mężczyzny, który uznał ojcostwo (jeżeli dziecko dowiedziało się o tej okoliczności przed dniem osiągnięcia pełnoletności, termin do wytoczenia powództwa biegnie od dnia osiągnięcia pełnoletności) – przeciwko mężczyźnie, który uznał ojcostwo oraz matce.

Uwaga!!

Należy odróżnić powództwo o ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa od ustalenia nieistnienia ojcostwa. Podstawą prawną pierwszego powództwa jest art. 78 § 1 lub art. 79 KRO, zaś podstawą nieistnienia uznania ojcostwa jest art. 189 KPC.

Sądem właściwym do orzekania w sprawach o zaprzeczenie ojcostwa jest sąd rejonowy. Od orzeczenia wydanego w I instancji przysługuje apelacja do sądu odwoławczego. Od prawomocnego wyroku sądu okręgowego przysługuje skarga kasacyjna do Sądu Najwyższego.

Orzecznictwo:

Niedopuszczalność powództwa o ustalenie nieistnienia uznania ojcostwa

Prawomocny wyrok oddalający powództwo o ustalenie nieważności oświadczenia o uznaniu ojcostwa powoduje niedopuszczalność powództwa o ustalenie nieistnienia uznania ojcostwa między tymi samymi stronami, ze względu na powagę rzeczy osądzonej, jeżeli podstawa faktyczna obu powództw była taka sama.

(postanowienie SN z 12.5.2017 r., III CSK 196/16, Legalis)

Powództwo o ustalenie nieistnienia stosunku prawnego związanego z uznaniem ojcostwa

Dopuszczalne jest powództwo w trybie art. 189 KPC o ustalenie, że oświadczenie o uznaniu dziecka urodzonego poza małżeństwem nie zostało złożone, jako prowadzące do ustalenia nieistnienia stosunku prawnego związanego z tym uznaniem.

(wyrok SA w Białymstoku z 19.6.2008 r., I ACa 262/08, Legalis)

Błąd jako podstawa wystąpienia z powództwem o zaprzeczenie ojcostwa

Mężczyzna, który dziecko uznał, może w ciągu roku od daty uznania żądać jego unieważnienia z powodu wady swego oświadczenia woli. Ponieważ Kodeks rodzinny i opiekuńczy nie precyzuje o jakie wady oświadczenia wszak chodzi, w grę mogą wejść wady przewidziane w art. 82–88 Kodeksu cywilnego. Samo powzięcie wątpliwości przez mężczyznę co do tego, czy jest on rzeczywiście biologicznym ojcem dziecka nie oznacza, że jego oświadczenie o uznaniu było dotknięte wadą dającą mu możliwość uchylenia się od skutków prawnych tego oświadczenia.

(wyrok SN z 3.3.1999 r., III CKN 1170/98, Legalis)

2.1.2.6. Postępowanie w sprawie o rozwiązanie przysposobienia

Przysposobienie (adopcja) jest stosunkiem prawnorodzinnym ukształtowanym na wzór stosunku istniejącego między rodzicami a ich naturalnym dzieckiem (art. 121 § 1 KRO). Polega ono na uznaniu cudzego dziecka za własne¹. Powyższe powoduje powstanie pomiędzy stronami – przysposabiającym i przysposobionym – takich samych praw i obowiązków, jakie łączą dziecko z jego naturalnymi rodzicami, takie „jak stan cywilny polegający na pochodzeniu jednej osoby od drugiej, jak władza rodzicielska czy obowiązek alimentacyjny”².

¹ K. Gromek, Komentarz KRO, Warszawa 2016, s. 677.

² K. Pietrzykowski, [w:] K. Pietrzykowski, Komentarz KRO, Warszawa 2015, s. 702–703.